ТРИ ЧВЕРТІ ВІКУ ОЛЕКСАНДРА КОВАЛЕНКА

Олександр Борисович Коваленко – відомий педагог і науковець, якому належить вагомий внесок у дослідження історії України, історіографії та історичного краєзнавства.

О.Б. Коваленко народився 5 лютого 1951 р. у Чернігові в родині відомого журналіста та краєзнавця Бориса Івановича Коваленка. Олександр Борисович, згадуючи своє дитинство, завжди зазначає, що саме батько відіграв вирішальну роль у формуванні його інтересу до історії, літератури та мистецтва.

Після закінчення у 1968 р. зі срібною медаллю Чернігівської середньої школи № 19 працював у Чернігівському державному архітектурно-історичному заповіднику музейним доглядачем.

У 1969 р. вступив на історичний факультет Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя. Історія Гетьманщини, українська історіографія, краєзнавство захоплювали дослідника-початківця. Уже в студентські роки він публікував свої розвідки на сторінках місцевої періодики та в наукових виданнях України. У 1971 р. став переможцем Республіканського конкурсу студентських наукових робіт, представивши студію про державного і військового діяча часів Богдана Хмельницького чернігівського полковника Мартина Небабу.

Закінчивши з відзнакою у 1973 р. Ніжинський педінститут, Олександр Борисович обійняв посаду наукового співробітника Чернігівського історичного музею. Щоденне знайомство з історичними джерелами – рукописними книгами, стародруками та артефактами вплинули на удосконалення дослідницької майстерності, отримання необхідних компетентностей для науково-дослідної роботи. Згодом О.Б. Коваленко оприлюднив рідкісні списки козацьких літописів Самовидця та Грабянки, хроніку І. Забіли, які виявив у музейному зібранні.

У 1976 р. розпочався новий етап у житті та творчості О.Б. Коваленка, пов'язаний з Чернігівським державним педагогічним інститутом (нині – Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка). Перелік посад, які обіймав Олександр Борисович, розпочинається з асистента, надалі – старшого викладача, доцента кафедри історії СРСР та УРСР, пізніше – проректора з виховної роботи, секретаря парткому. Захистивши у 1980 р. в Інституті історії АН УРСР кандидатську дисертацію «В.Л. Модзалевський як історик та джерелознавець» (науковий керівник – доктор історичних наук, професор В.Г. Сарбей), у 1983 р. отримав звання доцента.

За доби «перебудови» у 1985–1988 рр. О.Б. Коваленко був очільником відділу науки та навчальних закладів Чернігівського обкому Компартії України, що дозволило набути досвіду організаторської роботи в масштабах регіону. Повернувшись у 1989 р. до науково-педагогічної діяльності в Чернігівському педінституті, він був обраний завідувачем кафедри історії СРСР та УРСР і водночас став одним із засновників Чернігівського обласного осередку історико-просвітницького товариства «Меморіал» та Чернігівського обласного історико-краєзнавчого товариства. У 1990 р. з ініціативи О.Б. Коваленка було створено кафедру історії та археології України, очільником якої він був призначений. Того ж таки року його обрано деканом історичного факультету (нині – Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського), керівником якого, зі змінами статусу закладу, О.Б. Коваленко залишався до 2023 р.

О.Б. Коваленко створив авторитетний осередок педагогічної та науково-дослідної діяльності. Бакалаврат, магістратура, аспірантура та докторантура визначили шлях багатьох молодих (і не тільки) людей, допомогли працевлаштуватися, знайти своє місце у житті. При Інституті були створені кілька Науково-дослідних центрів, Навчально-наукові станції «Седнів» і «Любеч», систематично проводилися археологічні та етнографічні експедиції.

У 2001–2003 рр. О.Б. Коваленко обіймав посаду заступника голови Чернігівської обласної державної адміністрації з гуманітарних питань. Значну увагу він приділяв реалізації програм та проєктів у галузі освіти, науки, культури, видавничої та пам'яткоохоронної справи.

О.Б. Коваленку належить понад 400 наукових, науково-популярних та навчально-методичних праць, він один із авторів цілої низки колективних монографій та навчальних посібників. За його участі було реалізовано науково-видавничі проєкти всеукраїнського та регіонального масштабу, проведено численні міжнародні, всеукраїнські та регіональні наукові форуми. У 1992–2010 рр. О.Б. Коваленко очолював Чернігівський сектор Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України. Олександр Борисович – один із фундаторів Чернігівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, клубу «Краєзнавець» при Чернігівській обласній універсальній науковій бібліотеці імені Софії та Олександра Русових, видавництва «Сіверянська думка», наукового журналу «Сіверянський літопис», заступник редактора збірників наукових праць «Ніжинська старовина», «Батуринська старовина», «Новгород-Сіверська старовина», «Скарбниця української культури», заступник голови редколегії та один з упорядників науково-методичного серіалу «Реабілітовані історією. Чернігівська область» та енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» по Чернігівській області. Він брав участь у розробці та реалізації Комплексної програми відродження гетьманської столиці – Батурина, заходів, пов'язаних з реконструкцією історичного середмістя Любеча, музеєфікацією садиби Лизогубів у Седневі, а також у підготовці матеріалів для включення історико-культурного ландшафту Чернігова до списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО.

Під керівництвом О.Б. Коваленка були успішно захищені 30 кандидатських дисертацій та дисертацій докторів філософії з історії України, історіографії, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін. У 2008 р. О.Б. Коваленку було присвоєно вчене звання професора.

За плідну педагогічну, науково-дослідницьку та громадську діяльність О.Б. Коваленко був відзначений численними званнями та нагородами: 1993 р. – почесне звання «Заслужений працівник освіти України»; 2001 р. – орден «За заслуги» III ступеня, 2003 р. – II ступеня, 2009 – I ступеня; 2003 р. – знак «Відмінник освіти України»; 2008 р. – Почесна відзнака Міністерства культури та мистецтва України «За досягнення в розвитку культури і мистецтва»; 2010 р. – медаль Національної Академії педагогічних наук України «Костянтин Ушинський»; 2011 р. – орден Святого Архистратига Михаїла Української Православної Церкви Київського патріархату; 2013 р. – медаль Національної Академії педагогічних наук України «Григорій Сковорода» та багато інших. О.Б. Коваленко – лауреат премії Національної спілки краєзнавців України імені академіка П.Т. Тронька (2016 р.) та Чернігівської обласної літературно-мистецької премії імені М.М. Коцюбинського (2024 р.). У 2021 р. О.Б. Коваленку було присвоєно звання «Почесний краєзнавець України», а в 2025 р. – «Почесний професор» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Сьогодні О.Б. Коваленко значну увагу приділяє усноісторичним дослідженням російсько-української війни. З його ініціативи з 2022 р. під час етнографічної практики студенти збирають свідчення очевидців про перебіг подій та особливості повсякдення мешканців регіону в умовах тимчасової окупації або ізоляції / блокади населених пунктів. Матеріали досліджень презентуються на наукових конференціях і Круглих столах. Підготовлені за його участю публікації про повсякденне життя населення Чернігівщини в умовах російського вторгнення побачили світ в «Українському історичному журналі», фахових виданнях та збірниках матеріалів наукових конференцій.

Слова українського поета Максима Рильського: «Хто не пам'ятає свого минулого, той не вартий свого майбутнього» влучно характеризують життєве кредо професора Олександра Борисовича Коваленка. З нагоди ювілею бажаємо шановному вченому і педагогу творчої наснаги, міцного здоров'я та реалізації усіх його планів і проєктів.

Тамара Дорохіна, Сергій Токарєв, Світлана Щербина